

PIOTR GŁUSZKOWSKI

Uniwersytet Warszawski

„Biblioteka Polsko-Syberyjska”

„Biblioteka Polsko-Syberyjska” (BPS, Польско-сибирская библиотека) to seria wydawnicza, w której ukazało się już dziewięć książek dotyczących losów Polaków na Syberii. Została utworzona w 2009 r. z inicjatywy ówczesnego zastępcy ambasadora w Moskwie Piotra Marciniaka. W jej powstaniu uczestniczyły trzy instytucje: Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Moskwie, Konsulat Generalny Rzeczypospolitej Polskiej w Irkucku, Stacja Naukowa Polskiej Akademii Nauk przy Rosyjskiej Akademii Nauk, a także kilku syberyjskich historyków z Bolesławem Szostakowiczem na czele.

W serii wydawane są wspomnienia polskich zesłańców oraz monografie polskich (tłumaczenia) i rosyjskich naukowców dotyczące losów Polaków na Syberii. W artykule wyjaśnię, jak doszło do założenia serii, jakie są jej główne cele i osiągnięcia, a także jakie prace mogą zostać wydane w BPS. Oddzielne miejsce zostanie poświęcone recepcji prac wśród rosyjskich badaczy związków polsko-syberyjskich.

Zarówno w Polsce, jak i w Rosji powstały setki publikacji dotyczących historii Polaków na Syberii. Wspomnienia, dzienniki i listy Polaków z Syberii wydawane są od przeszło półtora wieku¹. Jeszcze w czasie zaborów zaczęły powstawać pierwsze prace naukowe na temat polskiej zsyłki na Syberię². Ze względu na carską cenzurę pierwsze publikacje (monografie i wspomnienia) ukazywały się na emigracji oraz we Lwowie, w Krakowie i Poznaniu. W ostatnich dziesięcioleciach dzięki działalności wybitnych polskich badaczy: Wiktorii Śliwowskiej, Antoniego Kuczyńskiego, Zbigniewa Wójcika, Jana Trynkowskiego i wielu innych powstały liczne monografie i artykuły przybliżające dzieje Polaków na Syberii. Choć zainteresowanie losem Polaków na Syberii nie zmniejsza się od lat, wciąż zostało jeszcze wiele spraw wymagających podjęcia dogłębnych studiów, np. kwestia adaptacji Polaków na Syberii, dzieje dobrowolnych przesiedleńców, problem tożsamo-

¹ A. Giller, *Podróż więźnia etapami do Siberii w roku 1854*, Lipsk 1866; *idem*, *Opisanie Zabajkalskiej Krainy w Syberii*, Lipsk 1867; *idem*, *Z wygnania*, Lwów 1870.

² Np. Z. Librowicz, *Polacy w Syberji*, Kraków 1884.
Wrocławskie Studia Wschodnie 20, 2016

ści Polaków na Syberii w czasie kształtowania się procesów narodowościowych w Europie Środkowo-Wschodniej na przełomie XIX i XX wieku czy wreszcie tragiczne losy tysięcy Polaków w czasach sowieckich, szczególnie zaś wciąż niezbadana polska operacja NKWD.

W Rosji o losach Polaków na Syberii zaczęto szerzej pisać po II wojnie światowej, szczególnie w latach sześćdziesiątych XX wieku na fali wzmożonego zainteresowania powstaniem styczniowym. Wspólny zespół polskich i sowieckich historyków pod kierunkiem prof. Stefana Kieniewicza, Ilii Millera i Władimira Djakowa w wielu pracach wspominał o polskich zesłańcach po insurekcji 1863 r.³ Niestety nie wszystkie problemy z bogatych dziejów polsko-syberyjskich relacji można było otwarcie poruszyć. Cenzura uważnie pilnowała, aby wspólne polsko-sowietkie prace powstawały przede wszystkim w nurcie polsko-rosyjskiej rewolucyjno-wyzwolenczej walki o niepodległość. Autorzy wielokrotnie musieli toczyć mniejsze i większe boje z cenzurą lub iść na pewne ustępstwa⁴. Oczywiście nie wszystkie tematy syberyjskie wpisywały się w ten nurt, w związku z czym o wiele rzadziej ukazywały się prace dotyczące dobrowolnych przesiedleńców i Polaków, którzy osiągnęli karierę na Syberii.

Sytuacja ta zmieniła się po upadku Związku Sowieckiego. O ile możemy mówić o dużym zmniejszeniu zainteresowania polsko-rosyjskimi relacjami w XIX wieku⁵, o tyle studia nad losem Polaków na Syberii są podejmowane częściej i zdecydowanie bardziej wielostronnie niż w czasach sowieckich. Historyk Wiesław Caban trafnie zauważył, że

sprawy współpracy rewolucyjnej w XIX wieku ustąpiły miejsca tematom związanym z wkładem Polaków w rozwój społeczno-gospodarczy i kulturalny Syberii, zostały też rozszerzone o zagadnienia związane z przystosowaniem się polskich zesłańców do warunków syberyjskich⁶.

W swym artykule podkreślił również, że Polakami na Syberii zaczęło interesować się wielu badaczy o polskich korzeniach i że rozszerzyła się geografia syberyjskich ośrodków zajmujących się tą problematyką⁷, choć tradycyjnie najwięcej prac powstaje w Nowosybirsku, Irkucku, Omsku i Tomsku. Autor przyznał, że w przeglądzie prac dotyczących zsyłki Polaków na Syberię

³ В. Сликовская, *Польско-советское сотрудничество в области исторической науки в 1950–1980-х гг.*, [w:] *Русско-польские языковые, литературные и культурные контакты*, red. М. Волос, С. Гжибовский, В. Хорев, Москва 2011, s. 308–321.

⁴ W. i R. Śliwowsy, *Rosja — nasza miłość*, Warszawa 2010, s. 405–406.

⁵ A. de Lazari, *Wstęp*, [w:] *Katalog wzajemnych uprzedzeń*, red. A. de Lazari, Warszawa 2006, s. 20.

⁶ W. Caban, *Zsyłka Polaków na Syberię w XIX wieku. Przegląd publikacji polskich i rosyjskich/radzieckich*, „Przegląd Historyczny” 105, 2014, z. 4, s. 105.

⁷ *Ibidem*.

wymienił jedynie najważniejsze publikacje odnoszące się do losów Polaków na Syberii w XIX wieku. Nie jest to pełen spis bibliograficzny wszystkich prac poruszających to zagadnienie. Do wielu cennych studiów nie sposób dotrzeć ze względu na ich znikomy nakład. Dodatkowym problemem jest kwestia dystrybucji prac naukowych w Rosji, a tym bardziej na Syberii. Pracownicy Państwowej Naukowo-Technicznej Biblioteki Syberyjskiego Oddziału Rosyjskiej Akademii Nauk, posiadającej w Federacji Rosyjskiej najbogatszą kolekcję książek dotyczących historii zsyłki Polaków na Syberię, również zaznaczają, iż nie dysponują wszystkimi artykułami, a nawet książkami z tej dziedziny. Niestety wiele ciekawych prac wydanych w znikomym nakładzie (50–200 egzemplarzy) nie dociera do badaczy syberyjskiej tematyki. Dystrybucja czasopism, a tym bardziej tomów pokonferencyjnych pomiędzy poszczególnymi syberyjskimi miastami ogranicza się tylko do najważniejszych pozycji. Częstokroć prace są rozprowadzane przez samych autorów, w związku z czym krąg potencjalnych czytelników jest bardzo ograniczony. Oczywiście w dobie internetu do wielu ważnych pozycji można dotrzeć wirtualną drogą, jednak nie wszystkie periodyki, a tym bardziej materiały pokonferencyjne są dostępne w wersji cyfrowej. Często dochodzi do paradoksalnych sytuacji, gdy syberyjscy naukowcy dowiadują się o ważnych artykułach, a nawet książkach dopiero w czasie kwerendy w Polsce, gdzie kilka egzemplarzy danej pracy zostało zostawionych przez ich autora.

O ile zainteresowanie polsko-syberyjskimi związkami nie słabnie w Polsce i na Syberii, o tyle niestety na pozostałych terenach Federacji Rosyjskiej praktycznie nikt nie zajmuje się tym zagadnieniem. Oczywiście najwybitniejsi historycy dziejów polsko-rosyjskich relacji, szczególnie tych dotyczących XIX wieku, nie mogą przejść obojętnie obok losów tysięcy Polaków żyjących na Syberii, nie jest to jednak z pewnością główny temat ich badań⁸. Zarówno w Moskwie, jak i Petersburgu nie ma naukowców, którzy specjalizowaliby się w badaniach nad losami Polaków na Syberii. Z całą pewnością wytłumaczeniem tej sytuacji nie jest trudniejszy dostęp do źródeł, gdyż wiele dokumentów dotyczących polsko-syberyjskich relacji znajduje się w Rosyjskim Państwowym Archiwum Historycznym w Petersburgu oraz Państwowym Archiwum Rosyjskiej Federacji w Moskwie i kilku innych stołecznych archiwach. Pewnym wytłumaczeniem jest fakt, iż dla mieszkańców Moskwy i Petersburga nie stanowi to historii lokalnej i bezpośrednio ich dotyczącej, jednak zastanawiające jest, że w tak dużych miastach nie ma ośrodków specjalizujących się w ważnej dla Rosji problematyce.

⁸ Л.Е. Горизонтов, *Парадоксы имперской политики: поляки в России и русские в Польше*, Москва 1999.

Pomysł utworzenia serii „Biblioteki Polsko-Syberyjskiej” powstał w 2008 r., kiedy to Konsulem Generalnym w Irkucku został Piotr Marciniak. Dość szybko doszło do kilku jego spotkań z profesorem Bolesławem Szostakowiczem, który opowiedział mu o swych planach naukowych i wydawniczych. Najbardziej zaawansowane z nich były: tłumaczenie na język rosyjski pamiętników Wincentego Migurskiego, Juliana Rucińskiego, Agatona Gillera oraz fragmentów dzienników Juliana Sabińskiego. Książka wyszła jako pierwsza pozycja w serii wydawniczej „Biblioteki Polsko-Syberyjskiej”. W momencie, kiedy ukazywała się praca, nikt nie wiedział, jakie kolejne tytuły ukażą się w serii, a nawet czy książka będzie miała kontynuację w postaci całej serii.

Kiedy po roku konsul Piotr Marciniak wyjeżdżał z Irkucka do Moskwy na stanowisko zastępcy ambasadora, wydawało się, że tym samym seria ograniczy się do jednej pozycji. Rzadko się zdarza, aby dyplomaci po przeniesieniu do innego miejsca kontynuowali, a tym bardziej rozwijali pomysły z poprzedniej placówki. Tym razem było jednak inaczej. Na początku 2010 r. dzięki staraniom Piotra Marciniaka odbyło się w Ambasadzie RP w Moskwie pierwsze spotkanie nowo powołanej Rady Biblioteki Polsko-Syberyjskiej. W jej skład weszli zarówno najwybitniejsi badacze dziejów Polaków na Syberii (Bolesław Szostakowicz, Wiktoria Śliwowska, Antoni Kuczyński), jak i naukowcy, którzy zaczynają lub prowadzą dopiero od kilku lat badania nad polsko-syberyjskimi relacjami (Rustem Ciunczuk, Aleksandr Czernych) oraz osoby kierujące ważnymi instytucjami (Piotr Kostro). Nie wszystkim badaczom udało się dotrzeć na posiedzenie Rady, jednak nikt z zaproszonych naukowców nie odmówił wsparcia. Na przestrzeni sześciu lat skład Rady ewoluował w związku z zapraszaniem kolejnych osób, a także z pozamerytorycznymi, niezależnymi okolicznościami.

Podczas pierwszego spotkania ustalono, iż liczba członków z polskiej i rosyjskiej strony powinna być równa lub przynajmniej zbliżona. Wszyscy członkowie Rady zgodzili się, iż seria ta ma na celu przybliżenie rosyjskiemu czytelnikowi roli i wkładu Polaków w rozwój Syberii. Jednocześnie ma pokazać dramatyczne losy Polaków spowodowane walką o niepodległość, powstaniami i związanymi z nimi zesłaniami. Martyrologia nie może być jednak głównym tematem serii.

Jeszcze przed posiedzeniem Rady było jasne, iż na pierwszym spotkaniu będą musiały paść odpowiedzi na dwa zasadnicze pytania: jak rozumieć pojęcie „Syberia”⁹ — geograficznie czy mentalnie oraz jakie prace mają się ukazywać w serii. Po długiej dyskusji udało się ustalić, iż w związku z tym, że dla Polaków Sybir jest pojęciem szerszym od geograficznej Syberii, gdyż obejmuje również inne, liczne, miejsca Cesarstwa Rosyjskiego i Związku

⁹ W języku rosyjskim jedno słowo „Сибирь” odpowiada dwóm polskim: „Syberia” i „Sybir”.

Sowieckiego, do którego byli zsyłani Polacy: Kaukaz, stepy Kazachstanu, a nawet Powołże i gubernię archangielską, znajdujące się w Europie, to BPS nie ograniczy się tylko do geograficznej Syberii, choć oczywiście to będzie główny obszar, którym się zajmie.

Zdecydowanie bardziej burzliwe były dyskusje związane z numeracją serii. Starły się z sobą dwie opcje: czysto naukowa i pragmatyczna. Orędownikiem pierwszej był Bolesław Szostakowicz, który uważał, że w związku z wieloma wydawniczymi planami BPS należy podzielić serię na liczne podserie: źródeł, nowych monografii, przekładów książek z języka polskiego i źródeł ikonograficznych. Wielokrotnie wyjaśniał, iż taki podział jest zgodny z arkanami historyka i dla historyka jest „absolutnym naukowym aksjomatem”¹⁰. Pragmatyczne podejście, wynikające z braku stałych sponsorów biblioteki, zakładało, że wszystkie prace, które będą ukazywać się w serii, otrzymają jedną, stałą numerację. W rezultacie na większości książek widnieje podwójna numeracja. W wyniku kompromisu postanowiono utworzyć podserię — „Galerię Biblioteki Polsko-Syberyjskiej”.

Pierwszy tom wydany w ramach BPS, *Воспоминания из Сибири: мемуары, очерки, дневниковые записи польских политических ссыльных в Восточную Сибирь первой половины XIX столетия*, ukazał się na przełomie lat 2009 i 2010¹¹. Szybko okazało się, że B. Szostakowicz dokonał trafnego wyboru źródeł. Większość z nich była stosunkowo znana i łatwo osiągalna dla polskiego historyka, przez wiele dziesiętek lat jednak niedostępna dla rosyjskiego czytelnika. Opublikowane fragmenty wspomnień polskich zesłańców nie tylko zainteresowały stosunkowo wąskie grono badaczy historii polsko-syberyjskich dziejów, lecz także okazały się cennym źródłem dla historyków zajmujących się dziejami Syberii. Praca ta zainteresowała również moskiewskich historyków, czego dowodem była ożywiona dyskusja wokół książki w trakcie jej prezentacji w Instytucie Historii Rosji Rosyjskiej Akademii Nauk na początku 2010 r. Publikacja doczekała się też kilku pozytywnych recenzji. Komentowano ją przede wszystkim na Syberii¹². Liczne książki i artykuły, które wykorzystują informacje zawarte w I tomie BPS, są najlepszym dowodem, jak bardzo trafionym pomysłem było wydanie

¹⁰ Okólnik Bolesława Szostakowicza w sprawie BPS z 24.11.2011, archiwum autora.

¹¹ *Воспоминания из Сибири: мемуары, очерки, дневниковые записи польских политических ссыльных в Восточную Сибирь первой половины XIX столетия*, red. i tłum. Б.С. Шостакович, Иркутск 2009, 724 ss.

¹² М.В. Шиловский, *Рецензия на книгу: Воспоминания из Сибири: Мемуары, очерки, дневниковые записи польских политических ссыльных в Восточную Сибирь первой половины XIX столетия*, публ., сост., пер., вступл., предисл., ком. Б.С. Шостакович (Иркутск: Артиздат, 2009, 724 с., ил.), „Гуманитарные науки в Сибири” 2011, nr 1, s. 92–94.

wspomnień polskich zesłańców¹³. W 2011 r. Szostakowicz otrzymał nagrodę „Przeglądu Wschodniego” za najlepszą książkę w kategorii „Dzieje Polaków na Wschodzie”.

Drugim tomem, który ukazał się w serii, była praca Swietłany Muliny, pracującej obecnie w Omskim Państwowym Uniwersytecie im. Fiodora Dostojewskiego¹⁴. Publikacja ukazała się pod numerem „2”, mimo że według prof. Szostakowicza powinna wyjść jako pierwsze dzieło w podserii BPS „Współczesna historiografia syberyjsko-polskiej historii”. Książka opiera się na źródłach zebranych w archiwach syberyjskich (Omsk, Tomsk, Tobolsk, Irkuck i Tiumeń) oraz archiwach moskiewskich i petersburskich, dotyczących przeszło 4000 zesłańców z lat 1863–1883. Dzięki tak bogatej bazie źródłowej autorce udało się pokazać portret zbiorowy zesłańców na Syberię Zachodnią. Wyjątkowo dokładnie został również przedstawiony stosunek władz lokalnych (różnego szczebla) do zesłańców: jak ich traktowali, czy mieli, a jeśli tak, to jaki, wpływ na ich proces adaptacji. Autorka pokazała również, jak miejscowa administracja i tajna policja starały się chronić miejscową ludność przed przestępcami politycznymi. Główną zasługą książki wydaje się jednak naszkicowanie typów reakcji i zachowań polskich zesłańców w konfrontacji z miejscową ludnością. Ta publikacja została doceniona również w Polsce, otrzymując w 2012 r. nagrodę „Przeglądu Wschodniego”. Doczekała się też pozytywnych recenzji¹⁵. Warto dodać, iż Swietłana Mulina wyrasta na jednego z czołowych rosyjskich znawców dziejów Polaków na Syberii. Dowodem na to jest słownik biograficzny Polaków Zachodniej Syberii w okresie od pierwszych zesłań konfederatów barskich aż do powstania styczniowego oraz kilka prac napisanych pod jej redakcją¹⁶.

Jako trzecia w BPS wyszła praca Wiktorii Śliwowskiej *Ucieczki z Sybiru*, która w 1995 r. na Targach Książki Historycznej otrzymała I nagrodę KLIO dla najciekawszej książki historycznej. Publikacja ta jest dobrze znana polskim miłośnikom dziejów relacji polsko-syberyjskich, w związku z czym nie będę

¹³ Н.П. Матханова, *Сибирская мемуаристика XIX века*, Новосибирск 2010, s. 8; В.Н. Шайдуров, *Евреи, немцы, поляки в Западной Сибири XIX–начала XX в.*, Санкт-Петербург 2013, s. 161; А.В. Дулов, *Начало „Польско-сибирской библиотеки”*, „Известия иркутского государственного университета” 2010, nr 2 (5), s. 244–248; Т.Г. Недзелюк, *Конфессиональное сообщество католиков Сибири: влияние мировоззрения на повседневную жизнь (1830–1917)*, автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук, Новосибирск 2014, s. 16.

¹⁴ С.А. Мулина, *Мигранты поневоле. Адаптация ссыльных участников польского восстания 1863 года в Западной Сибири*, Санкт-Петербург 2012, 200 ss.

¹⁵ W. Caban, *Ostatnie publikacje w Omsku na temat polskiej zsyłki na Syberię Zachodnią*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 17, 2013, s. 187–194.

¹⁶ С.А. Мулина, А.А. Крих, *Поляки в Западной Сибири. Последняя треть XVIII–первая треть XIX веков: Биографический словарь*, Омск 2013.

przybliżał jej treści. Warto zaznaczyć, że praca została przełożona na język rosyjski przez Wiktora Choriewa, wybitnego polonistę o wyjątkowo lekkim piórze¹⁷, oraz dwójkę bardzo dobrych moskiewskich tłumaczy: Wiktorię Moczałową i Helenę Szymańską. Dzięki świetnemu tłumaczeniu książka nie utraciła swej lekkości i z łatwością podbija serca czytelników, którzy wcześniej nie zajmowali się dziejami Polaków na Syberii. Najlepiej świadczą o tym wypowiedzi czytelników na forach internetowych¹⁸. Oczywiście publikacja ta również doczekała się pozytywnych recenzji w jednym z najbardziej prestiżowych syberyjskich czasopism historycznych¹⁹. Warto dodać, iż na prezentację książki, która odbyła się w Ambasadzie RP w Moskwie, dotarła większość moskiewskich polonistów i historyków Rosji XIX wieku, którzy bardzo wysoko ocenili pracę. O ile niektórzy poloniści mieli okazję zapoznać się wcześniej z oryginałem, to dla przeciętnego rosyjskiego historyka niewładającego językiem polskim były to nowe i cenne informacje.

Kolejne dwa tomy wydane w ramach BPS to dziennik syberyjski Juliana Sabińskiego²⁰. Prace te są także związane z Wiktorią Śliwowską, gdyż to ona wspólnie z mężem René Śliwowskim, Anną Brus, Janem Trynkowskim, Magdaleną Micińską i Jewgienijem Siemionowem podjęła się trudu opracowania i redakcji pełnej edycji dziennika. W 2010 r. książka ta ukazała się w Polsce nakładem wydawnictwa Neriton. Rosyjscy badacze dziejów Polaków na Syberii znali już wcześniej fragmenty dziennika, które ukazały się w I tomie BPS, jednak dopiero teraz mogą prześledzić rosyjskie peregrynacje Sabińskiego. Oba tomy zostały zaprezentowane w muzeum dekabrystów (Dom muzeum Wołkońskich) w Irkucku w grudniu 2014 i 2015 r. Warto dodać, że muzeum Wołkońskich aktywnie współpracowało z BPS również przy wydaniu wspomnień Polaków z Syberii (I tom serii).

Na początku 2016 r. ukazała się długo oczekiwana książka Bolesława Szostakowicza. Niestety autor nie doczekał jej publikacji. Warto jednak dodać, że do ostatniej chwili starał się wprowadzać do swej monografii uzupełnienia i poprawki. Badacze zajmujący się tematem polsko-syberyjskich relacji czekali na pracę Szostakowicza przez blisko dwadzieścia lat, od czasu kiedy to obronił swoją rozprawę habilitacyjną w Instytucie Słowianoznawstwa RAN. Myślę, że książka wynagrodziła im oczekiwania, choć niektórzy naukowcy mieli nadzieję, iż zamiast znanych im artykułów zobaczą nową, wcześniej niepublikowaną pracę.

¹⁷ В. Сливовская, *Побеги из Сибири*, Санкт-Петербург 2013, 535 ss.

¹⁸ <http://naiwen.livejournal.com/1066017.html> [dostęp: 16.06.2016].

¹⁹ Е.Н. Туманик, *Рецензия на кн.: Сливовская Виктория. Побеги из Сибири. СПб.: Алетейя, 2014*, „Гуманитарные науки в Сибири” 2014, nr 3, s. 104–105.

²⁰ Ю.Г. Сабинский, *Сибирский дневник*, tłum. О.Г. Басова, t. 1, Иркутск 2014, s. 811; t. 2, Иркутск 2014, s. 838.

Bolesław Szostakowicz jeszcze na długo przed wydaniem książki zaznaczał, że będzie chciał ją oprzeć na swych wcześniejszych artykułach, które najczęściej były niedostępne szerszemu gronu czytelników.

Ta monografia jest, według mnie, niezbędna (zarówno dla szerokiego kręgu naukowców, jak i dla studentów w celach dydaktycznych). Wyjątkowo ważne jest, aby znajdujące się w niej badania, które przez ponad piętnaście lat rozproszyły się po naukowych czasopismach i zbiorach pokonferencyjnych, a były systematycznie uzupełniane o najnowszą literaturę, zostały starannie wydane i tym samym stały się dostępne dla generacji młodszych badaczy jako znak, iż powrót do wcześniejszego tradycyjnego podejścia do problemu jest już anachroniczny. Trzeba zrobić to teraz, nie odkładając na kolejne dziesięciolecie!²¹

Książka *Fenomen polsko-syberyjskiej historii (XVII w.–1917 r.)* to zbiór najważniejszych artykułów, które B. Szostakowicz napisał w ciągu ostatnich 20 lat i specjalnie na potrzeby pracy usystematyzował, a niekiedy również poprawił i uzupełnił. Praca została podzielona na cztery rozdziały. Pierwszy poświęcony jest problemom teoretyczno-metodologicznym. Według autora polsko-syberyjskie związki często były przez innych badaczy marginalizowane i „wyrzucane” poza najważniejsze działy historii. Niesłusznie, gdyż jest to świetny przykład mikrohistorii, regionalistyki oraz trudnych stosunków międzynarodowych. Drugi rozdział „Odtworzenie integralnych komponentów narratywnej polsko-syberyjskiej historii” — traktuje o historii polskich zesłańców. W trzecim rozdziale autor starał się zebrać artykuły, które dotyczyły wcześniej nieprzeanalizowanych i czekających na swoją kolejkę zagadnień, a ostatnią część poświęcił na zgłębienie problematyki „Aktualnych nowych paradygmatów w poznaniu polsko-syberyjskiej historii”²².

W 2016 r. w serii BPS ukazał się również długo oczekiwany przez rosyjskiego czytelnika przekład pracy polskiego etnologa Antoniego Kuczyńskiego²³. Jest to chyba najbardziej znana naukowa książka dotycząca losów Polaków na Syberii, która w Polsce doczekała się już kilku wydań. W Rosji do 2016 r. pozostawała jednak nieznana syberiologom nieposługującym się językiem polskim. Można się spodziewać, że spotka się ona z żywym zainteresowaniem naukowców, szczególnie tych mieszkających na Syberii.

Jako ostatnia jesienią 2016 r. ukazała się monumentalna praca Leonida Ostrowskiego poświęcona losom Polaków na Zachodniej Syberii na przełomie XIX i XX wieku. Jest to poprawiona i uzupełniona wersja rozprawy habilitacyjnej dotyczącej dłuższego okresu, obejmującego również lata trzydzieste

²¹ List Bolesława Szostakowicza do członków Rady z 7.04.2012, archiwum autora.

²² Б.С. Шостакович, *Феномен польско-сибирской истории XVII в.–1917 г. Основные аспекты современных научных трактовок, результатов и задач дальнейшей разработки темы*, Москва 2015, s. 3–6.

²³ А. Кучинский, *Сибирь. 400 лет польской диаспоры. Ссылки, мученичество и заслуги поляков в освоении Сибири. Исторические очерки. Антология*, tłum. Е. Барзова, О. Басова, О. Лешкович, Г. Мурадян, С. Равва, Е. Шиманская, Иркутск, Москва 2016, 736 ss.

XX wieku²⁴. Autor analizuje liczebność polskiej mniejszości, jej wykształcenie, charakter, różnorodność, cechy charakterystyczne, stan społeczny itd. Szczególną uwagę poświęca roli i znaczeniu Polaków w rozwoju Syberii (powstanie nowych miast, reorganizacja rolnictwa, budowa fabryk, powstanie przemysłu). Dodatkowym atutem książki, zwłaszcza w okresie obchodów 100-lecia I wojny światowej, są obszerne opisy udziału Polaków z Zachodniej Syberii w armii Cesarstwa Rosyjskiego w latach 1914–1917. L. Ostrowski nie kończy swej monografii wraz z wybuchem rewolucji październikowej czy zakończeniem wojny, ale ukazuje dzieje Polaków na Zachodniej Syberii także w czasach wojny domowej i w pierwszej dekadzie międzywojnia. Niestety w nowo wydanej pracy nie są omówione wydarzenia z lat trzydziestych XX wieku (wspominał o nich w poprzedniej pracy).

Warto dodać, że w ramach BPS ukazał się również pierwszy numer galerii, poświęcony twórczości polskiego malarza i politycznego zesłańca na Syberię epoki dekabryzmu, Leopolda Niemirowskiego. Praca została wydana w 2010 r. z okazji dwusetnej rocznicy urodzin polskiego artysty. Niemirowski spędził na Syberii 18 lat (1839–1857). W 1844 r. wyruszył w składzie ekspedycji kierowanej przez Iwana Bułyczewa na Wybrzeże Oceanu Spokojnego i Kamczatki. Rezultatem jego wyprawy był między innymi album rysunków i akwareli, który zachował się w Państwowym Archiwum Obwodowym w Irkucku. Co ciekawe, wiele rysunków Niemirowskiego ukazało się pod postacią litografii pod nazwiskiem kierownika wyprawy, czyli Bułyczewa²⁵. Do albumu zostały dołączone także rysunki z innych wypraw, między innymi do Kiachty i Mongolii w 1841 r. Na wydanie w galerii czekają liczne inne prace, w tym album fotografii paleontologicznych Jana Czerskiego oraz rysunki ze zbiorów generała-gubernatora Wilhelma Ruperta.

W serii BPS ukazała się również książka Artioma Rudnickiego o Bronisławie Grąbczewskim. W Polsce są znane przede wszystkim wspomnienia napisane już po powrocie do niepodległej Polski. W monografii Rudnicki opisał wyprawy Grąbczewskiego do Centralnej Azji i na Daleki Wschód. Grąbczewski został przedstawiony nie tylko jako znakomity badacz, podróżnik i dowódca, lecz także wybitny strateg i dyplomata, który „ograł” Brytyjczyków, zapewniając Cesarstwu Rosyjskiemu nowe ziemie i spokój na niebezpiecznych terytoriach²⁶. Autor dotarł do korespondencji Grąbczewskiego z przełomu wieku, znajdującej się w Archiwum Polityki

²⁴ Л.К. Островский, *Поляки в Западной Сибири (1890-е–1930-е годы)*, Новосибирск 2011, 460 ss.

²⁵ B. Szostakowicz, *Wstęp*, [w:] *Путешествие по Восточной Сибири Леопольда Немецкого. Поездка по Сибири Восточной, Иркутск 2010*, s. 15.

²⁶ А. Рудницкий, *Этот грозный Громбчевский... Большая игра на границах империи*, Санкт-Петербург 2013, 248 ss.

Zagranicznej Imperium Rosyjskiego, które niezbiecie pokazują, jak bardzo zależało mu na włączeniu Pamiru i Afganistanu do strefy wpływów Rosji. Książka ta jest również świetnym dowodem, że w XIX wieku wielu ludzi czuło się Polakami, a jednocześnie uważało Cesarstwo Rosyjskie za swoją prawdziwą ojczyznę.

Biblioteka od momentu powstania boryka się z problemem finansowania wydania (edycji, ewentualnie przekładu) kolejnych prac. Do 2013 r. każda publikacja była finansowana lub współfinansowana przez inną polską placówkę na terenie Rosji: Konsulat Generalny w Irkucku, Ambasadę Polski w Moskwie czy wreszcie Stację Naukową Polskiej Akademii Nauk przy Rosyjskiej Akademii Nauk w Moskwie. Z kolei przekład książki *Ucieczki z Sybiru* został opłacony przez Instytut Książki w Krakowie. Wydanie każdej kolejnej pracy łączyło się z nieustającym poszukiwaniem źródła sfinansowania solidnego wydania książki. Sytuacja uległa czasowej stabilizacji wraz z objęciem urzędu Konsula Generalnego w Irkucku przez Marka Zielińskiego (2012–2016). W tym czasie kierowana przez niego placówka opłacała wydanie aż pięciu obszernych książek, wśród których trzy były przekładami z języka polskiego, co oczywiście automatycznie zwiększa koszty wydania. Od początku istnienia Biblioteki członkowie Rady bezskutecznie poszukują stałego źródła finansowania. Niestety po dziś dzień nie udało się znaleźć rosyjskiej instytucji zainteresowanej materialnym wspieraniem polsko-syberyjskiej serii.

Niewątpliwý sukces BPS na polu naukowym w Rosji skłonił członków Rady do podjęcia próby zaszczerpienia Biblioteki również na gruncie polskim. Do dziś jednak nie udało się przezwyciężyć problemów natury organizacyjnej: znalezienia sponsora przekładów, wydawnictwa, które nie będzie bało się zainwestować również swoich środków i będzie miało dobre kanały dystrybucji. Mimo iż w Polsce temat polsko-syberyjskich związków jest wciąż żywy i interesuje się nim wiele osób, to nie wiadomo, czy prace *stricte* naukowe znalazłby wielu odbiorców spoza kręgu naukowców. Ten zaś jest ograniczony i nakłady poniesione na solidny przekład oraz staranne wydanie książki mogłyby się nie zwrócić wydawnictwu. W 2017 r. dzięki wsparciu Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia ukaże się tłumaczenie książki Swietłany Muliny *Migranci wbrew swej woli. Adaptacja zesłanych uczestników powstania styczniowego na Syberii Zachodniej*. Rada BPS dokona wszelkich starań, aby wspomniane przeze mnie monografie Szostakowicza, Muliny, Rudnickiego, Ostrowskiego odczekały się również tłumaczenia na język polski. Z całą pewnością są to ważne prace, z którymi powinni zapoznać się nie tylko badacze polsko-syberyjskich czy szerzej — polsko-rosyjskich relacji, lecz także historycy zajmujący się dziejami Polski w XIX wieku. Nawet naukowcy dobrze znający język rosyjski mają ograniczony dostęp do

najnowszych publikacji z Rosji, zwłaszcza zaś prac wydanych w mniejszych ośrodkach akademickich. Zważywszy, iż jedynie pojedynczy polscy historycy docierają do syberyjskich archiwów, powinniśmy tym bardziej starać się wydawać również w Polsce najważniejsze dzieła dotyczące losów Polaków na Syberii. Oprócz wymienionych już przeze mnie badaczy z pewnością warto przetłumaczyć na język polski liczne prace Tatiany Niedzieluk, Jekateriny Tumanik, Wasyla Haniewicz, Jewgienija Siemionowa. Możliwość publikacji pracy w Polsce byłaby dla syberyjskich polonistów dodatkowym bodźcem do kontynuowania polsko-syberyjskiej problematyki. BPS była już także prezentowana w Polsce na spotkaniu Komisji Badań nad Historią Syberii PAN, podczas którego najwybitniejsi polscy badacze polsko-syberyjskich związków bardzo wysoko ocenili dobór i jakość wydawanych prac, a nawet zadeklarowali chęć pomocy merytorycznej. Z pracami wydanymi w ramach serii zapoznali się również studenci w ramach międzynarodowej konferencji „Syberia. Wizje dokumentalne — wizje literackie”, która odbyła się 19 października 2016 roku w Instytucie Rusycystyki Uniwersytetu Warszawskiego.

Zainteresowanie, z jakim spotkały się wszystkie książki wydane w ramach BPS, sprawiło, iż członkowie Rady chcą kontynuować wydawanie serii. Brak stałego sponsora oraz chęć utrzymania wysokiej jakości publikacji powoduje, iż nie sposób mówić o regularności, stałym wydawcy czy tym bardziej jakimkolwiek wynagrodzeniu dla autorów, realne wydaje się, aby w serii ukazywała się przynajmniej jedna praca w ciągu roku. Po kilku latach działalności PSB można jednak żywić nadzieję, że zmieniający się polscy dyplomaci w dalszym ciągu będą wspierać wydania kolejnych prac dotyczących związków polsko-syberyjskich. Dotychczas wszyscy ambasadorzy RP w Moskwie oraz Konsulowie RP w Irkucku byli zaangażowani lub przynajmniej zyczliwi podjętej inicjatywie wydawniczej. Już na początku roku dyrektor Instytutu Polskiego w Moskwie — Dariusz Klechowski, który przez kilka lat pracował w Krasnojarsku, zgodził się wziąć odpowiedzialność za serię i zapowiedział, iż postara się współfinansować wydanie kolejnych książek. Instytut Polski w Moskwie ma również w planach finansowanie polsko-syberyjskich projektów badawczych.

Książki wydane w BPS są żywo komentowane wśród osób zajmujących się polsko-syberyjską problematyką. Do wszystkich tytułów można łatwo dotrzeć, a większość z nich również łatwo zakupić w księgarniach internetowych²⁷. Wątpię, aby seria znacząco zwiększyła zainteresowanie polsko-syberyjską problematyką Rosjan z części europejskiej, z pewnością jednak przyczyni się do popularyzacji problematyki wśród mieszkańców Syberii, interesujących się lokalną historią.

²⁷ W przyszłości planowane jest udostępnienie książek w internecie.

Skład Rady Biblioteki Polsko-Syberyjskiej na 2016 rok

Strona polska:

Marek Zieliński (Ambasada RP w Moskwie), prof. Wiesław Caban (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach) prof. Antoni Kuczyński (Instytut Historii Nauki PAN w Warszawie), dr hab. Wojciech Olszewski (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), prof. Wiktoria Śliwowska (Instytut Historii PAN w Warszawie), prof. Mariusz Wołos (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, IH PAN), Dariusz Klechowski (Instytut Polski w Moskwie), dr Robert Kostro (Muzeum Historii Polski), dr Piotr Marciniak (Uniwersytet Adama Mickiewicza), dr Piotr Głuszkowski (Uniwersytet Warszawski; sekretarz).

Strona rosyjska:

prof. Rustem Ciunczuk (Kazański (Nadwołżański) Uniwersytet Federalny w Kazaniu), dr Swietłana Mulina (Omski Państwowy Uniwersytet im. F. Dostojewskiego), prof. Leonid Gorizontow (Wyższa Szkoła Ekonomii w Moskwie, Instytut Historii Powszechnej RAN w Moskwie), prof. Aleksandr Czernych (Instytut Historii i Archeologii Uralskiego Oddziału RAN — filia w Permie), dr Jekaterina Tumanik (Instytut Historii Syberyjskiego Oddziału Rosyjskiej Akademii Nauk w Nowosybirsku; sekretarz).

W ramach serii BPS ukazały się:

1. *Воспоминания из Сибири: мемуары, очерки, дневниковые записи польских политических ссыльных в Восточную Сибирь первой половины XIX столетия*, red. i tłum. Б.С. Шостакович, Иркутск 2009, 724 ss.

2. *Путешествие по Восточной Сибири Леопольда Немировского. Podróż po Syberii Wschodniej*, red. Е. Добрынина, Иркутск 2010, 148 ss.

3. С.А. Мулина, *Мигранты поневоле. Адаптация ссыльных участников польского восстания 1863 года в Западной Сибири*, Санкт-Петербург 2012, 200 ss.

4. В. Сливовская, *Побеги из Сибири*, Санкт-Петербург 2013, 535 ss.

5. Ю.Г. Сабинский, *Сибирский дневник*, tłum. О.Г. Басова, т. 1, Иркутск 2014, 811 ss.

6. Ю.Г. Сабинский, *Сибирский дневник*, tłum. О.Г. Басова, т. 2, Иркутск 2015, 838 ss.

7. Б.С. Шостакович, *Феномен польско-сибирской истории XVII в.–1917 г. Основные аспекты современных научных трактовок, результатов и задачи дальнейшей разработки темы*, Москва 2015, 752 ss.

8. А. Кучинский, *Сибирь. 400 лет польской диаспоры. Ссылки, мученичество и заслуги поляков в освоении Сибири. Исторические очерки. Антология*, tłum. Е. Барзова, О. Басова, О. Лешкович, Г. Мурадян, С. Равва, Е. Шиманская, Иркутск-Москва 2016, 736 ss.

9. Л.К. Островский, *Поляки в западной Сибири в конце XIX–первой четверти XX века*, Новосибирск 2016, 808 ss.

Польско-сибирская библиотека

Резюме

Польско-сибирская библиотека — это издательская серия, в которой вышли на свет уже 9 книг, посвященных судьбам поляков в Сибири. В ее создании участвовали три учреждения: Посольство Республики Польша в Москве, Генеральное консульство Республики Польша в Иркутске, Постоянное представительство Польской академии наук при Российской академии наук, а также нескольких сибирских историков во главе с Болеславом Шостаковичем. В серии издаются также воспоминания ссыльных поляков и монографии польских (переводы) и российских ученых о судьбах поляков в Сибири. В статье указывается, как была создана серия, какие ее основные цели и достижения, а также какие работы могут публиковаться Польско-сибирской библиотекой. Отдельное место будет посвящено восприятию работ российскими исследователями польско-сибирских связей.

Перевел Ежи Россеник

The Polish-Siberian Library

Summary

The Polish-Siberian Library (Польско-сибирская библиотека) is a series of books (nine have been published so far) about Poles in Siberia. Three institutions were involved in setting it up: the Embassy of the Republic of Poland in Moscow, Consulate General of the Republic of Poland in Irkutsk, Polish Academy of Sciences' Station at the Russian Academy of Science as well as several Siberian historians, especially Boleslav Shostakovich. The books published in the series include both memoirs of Polish exiles and monographs of Polish (translations) and Russian scholars devoted to the stories of Poles in Siberia. In the article the author explains how the series was established, what its main goals and achievements are, and what kind of works can be published in it. A separate section is devoted to the reception of the works among Russian scholars studying Polish-Siberian relations.

Translated by Anna Kijak